

KATTEN ZOALS ZE ECHT ZIJN

**KATTEN ZOALS
ZE ECHT
ZIJN** Chris Dusauchoit

**MET UW
EGYPTE ALTIJD**

*My Pussy Queen, knows all my secrets,
I'll never fall in love again.*

*I drift with Dunes,
I whisper of the tombs,
They offer me Egyptian Delights.*

*She's got me with that feline 'guise,
Got me in those Desert eyes,
Oh, I'm in love with Egypt*

Kate Bush, 'Egypt'

Hoe is de kat in de woonkamer naast een krabpaal geëindigd? Vanwaar is ze vertrokken – de jungle, de toendra, het bos of de woestijn – en wie heeft haar in huis gehaald, wanneer en waarom? Welk soort wilde kat was het, een roestkat, een pampakat of een kleine ocelot? Loont het wel de moeite om hier antwoorden op te zoeken? Natuurlijk wel, de bouwstenen kennen is het geheel beter begrijpen en weinig is interessanter dan weten waar het wilde beest nog zit en waar de up- of downgrades zitten bij de huiskat. Zit er een leeuw, tijger of lilliputterpanter in de woonkamer, zoals sommige boeken en documentaires ons willen doen geloven of hebben we toch maar slappe thee getrokken van een wild dier?

Hier in huis ligt een oude *Standaard Encyclopedie* uit 1969 waarin staat: 'De Egyptische huiskat moeten wij beschouwen als de oudste tamme kat.' Die stelling is in meerdere opzichten onjuist of achterhaald. Egypte was om te beginnen al niet het startschot, ook al hebben we tot na de eeuwwisseling gedacht dat het wel zo was. Verder hoeft je huisdieren helemaal niet tam te maken, die zijn dat vanzelf. Als je een circusleeuw met een circusleeuwin laat paren, dan krijg je geen welpen die spontaan door hoepels springen. Je moet er in de eerste plaats voor zorgen dat ze jou niet naar de keel vliegen. Je moet dus telkens opnieuw van nul beginnen, want leeuwen zijn wilde dieren. De pups van de poedels uit datzelfde circus hoeft je daarentegen niet tam te maken, die zijn zo geboren. Je moet ze wel nog leren om op een driewieler te rijden. Temmen doe je dus alleen met wilde dieren. Wat niet wegneemt dat een gedomesticeerd dier, zoals een paard, je toch nog in het hospitaal of het sterfhuis kan trappen of dat je je hoofd in de muil van een afgerichte tijger kan stoppen, als je daarin zin zou hebben.

We moeten het bijgevolg onvermijdelijk over huisdieren en domesticeren hebben, maar de woordkeuze en terminologie alleen al maken het lastig. Huisdieren zitten – helaas of gelukkig, het is maar hoe je het bekijkt – niet

per se in huis. Koeien, geiten en schapen liggen doorgaans niet in de zetel, maar katten en honden wel. We noemen die laatste ook weleens gezelschapsdieren, een woord dat dan weer onterecht suggereert dat hun gezelligheid de voornaamste reden was om ze te domesticeren, terwijl het veeleer een aanduiding is van waar ze nu staan. Paarden en vee noemen we landbouwdieren, maar ook die term gaat voorbij aan hoe de rol en functies van sommige dieren veranderen. Er blijven in ons land waarschijnlijk geen tien paarden over die werken op het land, maar er zijn er meer dan honderdduizend die zadelmak zijn gemaakt. Een ossenspan vind je hier alleen nog in het kruiswoordraadsel.

Domesticeren is duidelijk geen eenmalige ingreep met een scherp afgeijnd en onwrikbaar doel. Het is een proces, een relatie die kan veranderen om culturele, economische, religieuze en ethische redenen. Al meer dan honderd jaar proberen we onze vinger te leggen op domesticatie, maar het is als een erwt met een vork achternazitten op je bord. Een treffend voorbeeld daarvan is de huidige Engelstalige Wikipedia-pagina over het onderwerp. Die heeft bijna zeventig woorden nodig voor een sluitende omschrijving van domesticatie. Je moet die minstens drie keer lezen voor je het snapt... In de meeste, zo niet alle gevallen hebben we alleen maar theorieën en mogelijke scenario's die op de helling komen te staan bij nieuwe archeologische vondsten of wetenschappelijke studies. Er is geen zekerheid, geen domesticatieleer.

Als we de gewassen even buiten beschouwing laten, dan stelden wij ons domesticeren heel lang simpelweg voor als het vangen van dieren in het wild om die vervolgens dichterbij huis tam te maken en daar ons voordeel mee te doen. Je jat een paar jongen uit het nest van een wilde kat, neemt die mee naar huis, leert ze waar de kattenbak staat en de muizen zitten en klaar is kees. Het is een erg gebrekkig beeld dat het initiatief en de verdienste uitsluitend bij de mens legt, als een bevestiging van zijn heer- en meesterschap over de natuur en al wat erin leeft. Maar de verschillende gedomesticeerde dieren hebben allemaal verschillende trajecten gevolgd. Zo hebben we wellicht eerst duizenden jaren blindweg gejaagd op geiten en schapen voor we tot het inzicht kwamen dat we de lammeren en hun moeders beter met rust konden laten, zodat hun aantallen zich konden herstellen. Dat eerste wildbeheer ging langzaam over in

het beheer van kuddes die we als de onze beschouwden en die we volgden of misschien zelfs in de gewenste richting dreven. Het was vandaar nog een kleine stap om aansluitend in te grijpen in hun voortplanting, door pasgeboren dieren bij te houden of net af te maken en tussen te komen in het paringsproces. Paarden, ezels en kamelen hebben wellicht een ander pad gevolgd. Met de kennis die we hadden opgedaan over schapen, geiten en later ook runderen konden we het met hen directer aanpakken: we sloegen het wild- en kuddebeheer over en gingen meteen over tot het vangen van wilde exemplaren om ermee te fokken.

Nog andere dieren nodigden zichzelf uit en kwamen in onze buurt huizen, omdat ze er in de eerste plaats zelf een voordeel uit haalden. Dit noemen we zelfdomesticatie, maar je kunt het ook beschouwen als commensalisme: een samenlevingsvorm waarbij de ene diersoort een voordeel heeft en het voor de ander eigenlijk weinig uitmaakt. Een mooi voorbeeld daarvan woont onder onze dakpannen. Niemand is ooit op het idee gekomen om van de mus een huisdier te maken wegens zijn spectaculaire verenkleed, voedzaamheid of uitzonderlijke gezang. De mus heeft zelf beslist om in onze omgeving te komen en te blijven, omdat er bij ons voldoende van de spreekwoordelijke tafel valt om van te leven en omdat hij er gratis beschutting vindt. De mus maakte van zichzelf een huismus. Je vindt huismussen bijna overal op de wereld waar mensen zijn en nergens waar geen mensen wonen. Niet slecht voor een onopvallend vogeltje dat bescheiden is begonnen in het Midden-Oosten. Huismussen hebben zichzelf duizenden jaren geleden gedomesticeerd, de rode vos van zijn kant is er nog maar net aan begonnen. De minst schuwe of meest brutale vossen halen hun voedsel voortaan in de stad. Mensen lokken dat ongewild wel uit door vuilnis op straat te zetten, kattenvoer buiten te laten staan of een enkele keer met opzet voedsel voor de vossen te leggen. Maar de mensheid is niet laat in zijn beschaving bezig om van vossen huisdieren te maken, zij komen uit eigen beweging naar ons toe.

Achterhalen welk van deze paden de kat heeft gevolgd, is in meerdere opzichten moeilijk. Het begint al bij de archeologie: vondsten van huiskatten zijn, met uitzondering van het oude Egypte, geweldig zeldzaam. Daarenboven is het aarts moeilijk om een huiskat van een wilde kat te onderscheiden. Veel gedomesticeerde diersoorten zien er

opvallend anders uit dan hun wilde verwanten. Ze krijgen een ander gebit of een andere kop, ze worden kleiner of net groter. Zo is dat echter niet bij katten. Ook alle wilde katten lijken, als je hun verhoudingen in acht neemt, onderling erg op elkaar. Ze zeggen dat je, wanneer je een leeuw zou villen, een specialist moet bellen om het dier van een tijger te kunnen onderscheiden... Dus moesten we wachten op de komst van DNA-onderzoek. Maar ook dat is niet altijd zaligmakend: DNA halen uit stokoud materiaal is erg lastig en je moet het kunnen vergelijken met recent DNA van gedomesticeerde en wilde katten. Daar stelt zich dan meteen een nieuw probleem: sinds ze er zijn, hebben huiskatten zich met veel overgave gemengd met hun wilde verwanten. Dat bemoeilijkt het zuivere onderscheid tussen beide soorten nog eens.

Zoals met de andere huisdieren, hebben we een mogelijk scenario over hoe het met de kat is gegaan, al blijft het voorlopig een beeld met vage contouren dat we met elke nieuwe vondst moeten bijstellen. Het begint waarschijnlijk ongeveer twaalfduizend jaar geleden in de 'Vruchtbare Sikkel'. Dat denkbeeldige gebied in het Midden-Oosten loopt van het noordelijke overstromingsgebied van de Nijl langs de Oostkust van de Middellandse Zee en dan weer landinwaarts naar het Tweestromenland van Tigris en Eufraat. Het leek toen in niets op wat het vandaag aan beelden van dorre vlaktes met hier en daar een dappere doornstruik oproept, integendeel. De Vruchtbare Sikkel was toen een soort van paradijs met, zoals de naam doet vermoeden, allerhande groen (bossen en grasvlaktes), een aangenaam klimaat met voldoende regen en ook een onvoorstelbare rijkdom aan wilde dieren zoals antilopen en gazellen, wilde paarden, runderen en zwijnen, geiten en schapen en natuurlijk allerhande roofdieren. Voedzame planten en vruchten waren er zo in uitverkoop dat de jagers-verzamelaars uit de streek besloten om hun nomadische bestaan aan de haak te hangen en zich er eerst tijdelijk en daarna permanent te vestigen.

Er zijn aanwijzingen dat we in die contreien al minstens twintigduizend jaar wilde tarwe, gerst en peulvruchten verzamelden en verwerkten tot voedsel. Vanaf twaalfduizend jaar geleden begonnen we die gewassen ook langzaam te domesticeren. Net als met dieren, gebeurde dat op verschillende plaatsen en tijdstippen en vooral ook voetje voor voetje. Eerst een

beetje schoffelen en wieden tussen de gewassen die daar stonden en die we lekker en voedzaam vonden om het rendement op te krikken. Later gingen we de zaden ervan verzamelen en bewaren om op een ander tijdstip te bewerken en op te eten of te zaaien. En toen is het begonnen. We bouwden niet alleen een eerste bescheiden onderkomen voor onszelf, we zetten ook de eerste schuren of voorraadkamers neer, waarin we onze oogst konden bewaren. En we hadden onvermijdelijk ook afvalhoppen, waarop we alles gooiden wat we niet verteerden of niet lekker vonden. Al bij al een berg gratis voedsel die natuurlijk ook ongenood volk aantrok.

Mus musculus (letterlijk: muis muisje) is een ondersoort uit het muizen-geslacht die in die dagen had ontdekt dat je het vermoeiende en soms ook riskante foerageren achterwege kon laten als je de weg had gevonden naar die eerste voedselvoorraden van de mens. Je kon daar je buik rond eten, zonder je zweetklieren aan te spreken. Dat streven naar het behouden of niet nutteloos verspillen van energie is een universele en ijzersterke regel in het dierenrijk: niemand daar haalt zijn neus op voor eten dat voor het grijpen ligt. Op zoek gaan naar voedsel is niet alleen energieverpillend maar ook gevaarlijk, want je moet ervoor uit je schuilplaats komen en in het zicht van roofdieren of concurrenten lopen. De muizen konden in die eerste bouwwerken bovendien ook nog eens een knus nest maken. Dat was dus twee keer langs de kassa passeren. *Mus musculus* werd *Mus musculus domesticus*, de huismuis. Een sprekend geval van zelfdomesticatie of commensalisme: het enige wat de muis moest doen, was niet overdreven bang zijn voor mensen. Met voldoende voedsel in zijn omgeving kon hij zich het hele jaar door naar hartenlust voortplanten en we weten hoe dat gaat bij konijnen en knaagdieren: met honderd per uur. Dat moest al gauw leiden tot 's werelds eerste plaag. Er bestond toen wellicht nog niet eens een woord voor ongedierte. En toen kwam de kat op de koord.

De redenen voor de komst van de kat konden niet veel anders zijn geweest dan die voor de aanwezigheid van de mens en de muis: ten volle profiteren van het samengaan van een gulle natuur en de vruchten van de eerste landbouw. Voedsel in overvloed. De muizen zullen zeker ook slangen hebben aangetrokken, maar het valt te betwijfelen of de mens die even graag zag komen als die kat die zich opeens in zijn buurt ophield en af en toe gezien werd terwijl ze een gehate muis achternazat of met een vers gevangen